

EPISTOLA DE FIDE
AD BEATUM HIERONYMUM PRESBYTERUM,
(MAI, ibid.)

Apostolica narrat auctoritas : Sine fide impossibile esse ut quisquam placeat Deo. Nos ergo fideliter credimus Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum verum solum Deum in essentiali substantia, ac sanctam et individuum personalem aeternitatem. Deitas enim Christi par in omnibus et consubstantialis est Patri, et sempiterna atque intemporaliter una eademque potentia genitoris et geniti. Creator quippe omnium naturarum, quoniam per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil, superior est omnibus quæ creavit, nec unquam creatori suo non fuerunt subjecta quæ condidit; cui proprium et sempiternum est, nec aliunde quam de Patre, nec aliam esse quam Pater est. Hinc si addita esset potestas, si illustrata dignitas, si exaltata sublimitas, minor erat provehente qui creavit, nec habebat divitias ejus naturæ, cujus indignit largitate.

In ea plenitudine temporis, quæ sempiterno consilio fuerat præstituta, et prophetica dictorum atque gestorum significatione promissa, factus filius hominis non suæ conversione substantiæ, sed nostræ assumptione naturæ, venit quærere et salvare quod perierat. Venit autem non locali accessu nec motione corporea, tanquam præsens futurus unde advenisset, aut illinc recessurus unde venisset, sed venit per hoc quod erat visibilis et cunctis carnentibus declarandus. Humanam scilicet carnem atque animam in visceribus virginis matris accipiens, et manens in forma Dei, servi formam assumeret, et in similitudine carnis peccatorum veniret, per quam non minueret divina humanis, sed augeter divinis humana. Talis enim erat omnium a primis ducta genitoribus causa mortalium, ut originali peccato transeunte per posteros, nullus poenam damnationis evaderet, nisi Verbum caro fieret et habitaret in nobis. Quod deitatis est, caro non minuit; quod carnis est, deitas non peremit. Idem enim et sempiternus ex Patre; et temporalis ex matre, in sua virtute inviolabilis, in nostra infirmitate passibilis. In deitate tantum et cum Patre et cum Spiritu sancto unius ejusdemque naturæ; in susceptione autem hominis, non unius substantiæ, sed unius ejusdemque personæ: ut idem esset dives in paupertate, omnipotens in submissione, impassibilis in supplicio, immortalis in morte. Nec enim Verbum aut in carnem aut in animam aliqua sui parte conversum est; cum simplex et immutabilis natura deitatis

A tota in sua sit semper essentia; nec damnum sibi recipiens nec augmentum; et sic assumptam naturam beatificans, ut glorificata in glorificante permaneat.

Cur autem inconveniens aut impossibile videatur, ut Verbum et caro atque anima unus homo Christus et unus Dei hominisque sit Filius, si caro et anima, quæ dissimilium naturarum sunt, unam faciunt, etiam sine Verbi incarnatione, personam (1)? Cum multo facilius sit, ut hanc unitatem sui atque hominis, deitatis præstet potestas, quam ut eam in substantiis suis obtineat solius humanitatis infirmitas. Nec Verbum igitur in carnem, nec in Verbum caro mutata est: sed utrumque in uno manet, et unus in utroque est: non diversitate divisus, non permixtione confusus, nec alter ex Patre, alter ex matre; sed idem ex Patre ante omne principium, et idem in fine sæculorum ut esset mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus in quo habitaret plenitudo divinitatis.

Nativitas enim Domini secundum carnem quamvis habeat quædam propria, quibus humanæ conditionis initia transcendat, sive quod solus ab inviolata Virgine sine concupiscentia est conceptus et natus; sive quod ita e visceribus matris est editus, ut secunditas pareret, et virginitas permaneret; non alterius tamen naturæ erat ejus caro quam nostra est: nec alio illi quam cæteris hominibus anima est inspirata principio, quæ excelleret non diversitate generis, sed sublimitate virtutis. Nihil enim carnis suæ habebat adversum; non discordia desideriorum gignebat compugnantiam voluptatum; sensus corporei vigeant sine lege peccati, et veritas affectionum sub moderamine deitatis et mentis, nec tentabatur illecebris, nec cedebat in vitiis: verus homo vere unicus est Deo: nec secundum existentem prius animam deductus e cælo, nec secundum carnem creatus ex nihilo: eandem gerens in Verbi deitate personam, et tenens communem nobiscum in corpore animaque naturam. Non enim esset Dei hominumque mediator, nisi idem Deus idemque homo in utroque et unus esset et verus.

Invitat quidem nos ad latitudinem disserendi materiæ magnitudo; sed apud eruditionem tuam non est copia laborandi. Apud te est Bethleem, in qua salutifer Virginis partus illuxit, quem involutam pannis, inter angustias diversorii, præsepe suscepit.

(1) Rectissime Ambrosius personam, non naturam dicit. Nam si contra una hominis natura dicitur, ut plerique loqui solent, hoc exemplo mire abutuntur Monophysitæ, ut unam Christi naturam affirmant.

Re autem vera duæ sunt in homine naturæ seu substantiæ; spiritalis, anima; materialis, caro. Legatur de hoc exemplo præclara Athanasii doctrina ed. Maur. t. I, p. 1279.

Apud te est declarata ab angelis, adorata a magis, post multorum infantium ab Herode mortem Salvatoris infantia est persecuta. Apud te, inquam, locus est, ubi pueritia adolevit, ubi adolescentia maturavit, et per incrementa corporea in virum perfectum veri hominis natura profecit, non sine cibo esuritionis, non sine somno quietis, non sine fletu miserationis, nec sine pavore formidinis. Unus enim atque idem est qui in Dei forma operatur miracula magnæ virtutis.

Ut autem repararet omnium vitam, recepit omnium causam : et vim veteris chirographi, quod solus inter omnes non debuit, pro omnibus solvendo vacuavit : ut sicut per unius reatum omnes facti fuerant peccatores, ita per unius innocentiam omnes fierent innocentes : inde in homine manente justitia, ubi est suscepta humana natura : nulla enim ratione extra nostri corporis veritatem. Nam quia captivitatis nostræ originalia vincula solvi non poterant, nisi existeret homo nostri generis no-

A stræque naturæ, quem primi præjudicia non tenerent, et qui immaculato sanguine sua chirographum lethale dilueret, sicut erat ab initio divinitus præordinatum ; ita est in plenitudine præfiniti temporis factum, ut multis modis significata promissio diè exspectato veniret effectu ; nec posset esse ambiguum quod continuis significationibus semper fuerat nuntiatum. In magno autem sacrilegio diversa hæreticorum impietas manifestatur, cum specie deitatis honorandæ, humanæ carnis in Christo derogant veritatem ; et religiose æstimant credi, si dicatur in Salvatore nostro verum non esse quod salvat ; cum ita secundum promissionem omnia sæcula præcurrentem mundus sit Deo reconciliatus in Christo, ut nisi Verbum dignaretur caro fieri, nulla caro posset salvari. Enucleatius autem declarare fidei sacramentum, et confundere hæreticam pravitatem tuum est, Pater (2) optime Hieronymus. Hoc unum oro et deprecor, mei ut memor sis frequentius, invictissime miles Christi. Amen.

(2) Hoc certe contra usum totius Ecclesiæ antiquæ ut episcopus presbyterum *P atris* nomine compellet (FESSLER.)

ADMONITIO IN HYMNOS SEQUENTES S. AMBROSIO ATTRIBUTOS.

Hos hymnos reperimus in Hymnario nuper Halis recensito. Clarissimus editor Germanicus, cui nomen Adalbertus Daniel, nonnullis de sua Thesauri hymnologie editione generatim expositis, sequentia subjicit : quæ, cum ad intelligentiam adnotationum hymnis Ambrosii subjectarum nonnihil conferre possint, hic referre juvat. (EDIT. PATR.)

Jam ut etiam de adnotationibus tribus verbis dicamus, pro instituti nostri ratione exclusimus eas quæ ad auctorem et ætatem hymnorum pertinent, et quæ lexicographici, metrici vel etiam grammatici generis sunt, propterea quod illæ res omnes in glossario tractantur. Hymnos ut adnotationibus asceticis illustraremus nobis suasit vir summe reverendus Nickelius. Et illud quidem negotium libenter suscepissemus, si nobis licuisset. Sed nisi brevitati usquequaque maxime studendum fuisset, multa quæ ad historiam Ecclesiæ et dogmata pertinent, copiosus fusiusque explanavisset. Quam eadem in re rationem in sequenti volumine secuturi simus, nondum nobis constat, cum quantum sibi gratiæ opus nostrum conciliaturum sit nondum compertum habeamus.

Jam non alienum erit narrare, quibus ex fontibus hauserimus quibusque auxiliis usi simus. Quicunque harum rerum periti sunt, ii facile intelligent nobis expectatione plurium fontium editum esse patefactum : quod vix et ne vix quidem contigisset, nisi multorum virorum benignitate ac liberalitate mirum in modum adjuti essemus. Non quidem dubito quin futuri sint, quibus numerus codicum manuscr. non satis magnus videatur, et ipse maxime doleo quod in bibliothecis Vindobonensi et Monacensi antiquissimas membranas inspicere et dili-

C genti manu versare non licuit. Sed, ni fallor, multi in hymnis recte constituendis libris manuscriptis nimium tribuunt. Nam breviaria diœcesana, quæ circa annum 1500 typis descripta sunt, e diligentissima eorum, qui in diœcesi exstabant, codd. manuscr. comparatione profecta sunt, ut hos ipsos auctoritate si non superare, certe æquare mihi videantur. Idem valet de antiquis et recentioribus hymnorum collectionibus, veluti Cassander multos codd. Germanos, Clichtovæus Gallicos, Thomasius Italos inspexit.

I. CODICES.

1. Anni 1839 autumno cum Dresdæ commorarer, breviaria in bibliotheca Regia asservata adii cum, hujus rei exoptatissimæ occasio mihi oblata esset. D Primum adii breviarium illud, quod catalogus manuscr. sub titulo A. 147 habet, cum id ex accurata narratione Falckensteinii mihi antea innotuisset. Sed est illud Horarium potius, cum horas de beata Virgine, de Spiritu sancto, etc., contineat. Ætas ejus sine dubio sæculum xv vel xiv non superat, origo autem si non ab ipsa diœcesi Metensi, certe ab affini aliqua repetenda videtur esse. Picturæ marginales quibus codex insignitus est dignæ sunt ad quas, quicunque harum rerum periti sunt, animum advertant. (D. 1.)

2. Eadem in bibliotheca alterum inveni breviam-

rium, in indice sub A. 228 notatum, ex libris Crusii. Hoc breviarium, quod ordini Dominicanorum in usu fuit, ex commemoratione quorundam sanctorum, velut S. Ahalæ, apparet ex regione Rhenana superiore originem traxisse. Hunc tamen codicem vix initium sæculi xv transgredi persuasum habeo. (D. 2.)

3. Eadem fere ratio est codicis chartacei, qui cum quondam in bibliotheca monasterii S. Petri Erfordiae asservaretur, nunc meus est. Inest in hoc codice *Glosa super Ymnos*, quæ tamen ad explicandos hymnos fere nihil confert. Huic glossæ commentarius de summula Raymundi additus est. (E.)

4. Antiquissimum eorum quos inspeximus codicum debemus liberalitati Rambachii, viri doctissimi, qui cum primus (nam hæc laus ejus semper propria erit et mansura) in hymnologia viam muniverit, tum de nobis optime meritus est, cum nobis subsidia et rarissima et exoptatissima ad Thesaurum nostrum suppeditaverit. Est ille quem diximus codex ex bibliotheca civitatis illustrissimæ Hamburgensis, quem Staphorstius (Hamb. Kirchengeschichte Th. I, S. 310 seqq.) decimo atque adeo nono sæculo ascripsit. Contra Rambachius Anth. I, p. 23, cum in codice S. Catharinæ mentio facta sit, suo jure sæculum tertium decimum non egrediendum esse statuit. Sed in ejusmodi breviariis duplex pars distinguenda videtur: una primitiva, altera quæ ex posteriore tempore additamenta habet. Eadem ratio videtur esse hujus codicis: hymni enim in festum S. Catharinæ, Conceptionis Mariæ aliis litteris ætatem posteriorem indicantibus exscripti sunt; et cum hoc quoque notabile sit, hymnos in festum Corporis Christi nondum inveniri, haud scio an illud quod commemoravimus proprium de tempore duodecimo atque adeo undecimo sæculo vindicandum sit. (H.)

5. Breviarium diocesanum chartaceum ex bibliotheca Rev. capituli cathedralis Merseburgensis liberalitati Frejeri, viri ornatissimi, debeo; qui codex manu scriptus, etsi vix sæculum quartum decimum egrediatur, multa tamen continet propria. In his hymnorum paucitas et octavarum; nam desunt adeo octavæ Epiphaniæ et Assumptionis. (M.)

6. In libris manu scriptis, quos Fr. Junius infesso labore satis ille notus possedit, postea autem bibliotheca Oxoniensis acquisivit, inest etiam vetusta interpretatio Germanica xxvi hymnorum. Nonnulli viri docti in studiis ad veterem linguam Germanicam pertinentibus hoc codice usi sunt: primum, quartum, quintum et ultimum hymnum iam Hickesius vulgarat; reliqui omnes in lucem prodierunt cura et studio Jac. Grimmii, viri mira quadam doctrinæ copia instructi, quo nunc patria nostra gaudet (*Hymnorum Veteris Ecclesie xxvi Interpretatio Theotisca, nunc primum edita Gottingæ, 1830*). Cum et hymni Latini et versio Germanica, quæ ille codex manusc. complectitur, in octavum sæculum incidant, id quod Prolegomenis vir doctis-

simus argumentis satis idoneis confirmavit, nihil est quod exponamus, quanti hic Grimmi liber a nobis æstimatus sit. (O.)

7. Cum audivissem in bibliotheca academici Herbipolitanæ breviaria antiquissima asservari, confisus liberalitate Ludwigi, viri doctissimi, cujus curæ ac tutelæ bibliotheca illa commissa est, et Reussii, viri ornatissimi, cujus humanitatem non possum satis prædicare, alium senatum academici omni qua par est observantia ausus sum rogare, ut codicum illorum vetustissimum mihi mitti concederet. Qui cum precibus meis benevole annueret, factum est ut duo antiquissima breviaria inspicere possem, quorum unum est ex celebratissimo monasterio Ebracensi, et, nisi fallor, sæculo tertio decimo scriptum est. (W. 1.)

8. Alterum est breviarium diocesanum ex bibliotheca monasterii Benedictinorum, quod S. Stephanum patronum colebat. In quo cum nonnulli festi dies seriores ad cultum Mariæ pertinentes desint, et festum Corporis Christi unum modo hymnum habeat, non dubito quin codex sub finem sæculi xiii scriptus sit. (W. 2.)

II. BREVIARIA.

Breviaria diocæsana.

1. *Canonicarum horarum liber secundum ordinem Rubricæ Ecclesie Halberstadensis ordinatus, studiosissime revisus, correctus et emendatus, et ad instar correctissimorum exemplarium collatus, ac per Georgium Stuchs Nurnberge impressus. Anno virginæ partus millesimo quingentesimo quintodecimo, Idibus Novembris feliciter fuit. Meum est. (HI.)*

2. *Canonicarum horarum liber secundum ordinem rubricæ sancte Ecclesie Magdeburgensis, summo studio revisus atque denuo correctus, in officina Georgii Stuchs civis Nureorbergensis impressus. Anno a partu virginis gloriosissime millesimo quingentesimo quatuordecimo mensis Octobris die vigesimo primo fuit. Ex bibl. Orphanotrophei Halensis. (Mgd.)*

3. Breviarium Misnense typis exscriptum circa annum 1510. Ex bibliotheca Academici Halensis. (Msn.)

4. *Viatici pars estivalis secundum rubricam ecclesie Merseburgensis. In calce tibri: Finita est hæc Pars estivalis viatici Merseburgensis atque imprussem pervigili cura. Arte et ingenio industrii Melchioris Lotter Ducalis opidi Liptzensis concivis. Anno salutifere incarnationis millesimo quingentesimo quarto. Die Jovis, quinta decima mensis Augusti. Ex bibliotheca S. Mariæ Halensis. (Msb.)*

5. Breviarium Pataviensis Ecclesie mira formandi arte pervigilique cura sollertis viri Petri Lichtenstein impensa vero Leonardi et Lucæ Allantse fratrum bibliopalarum wienensium. Absolutum est Vcnetiis anno Salutifero 1515 die 25 Maii dico ac semper augusto Maximiliano primo imperiale sceptrum fauste tenente. Hoc breviarium ex biblioth. gymnasii Zue-

caviensis Hertelius vir doct. benevole suppeditavit. A *Martii, feliciter.* Præterea comparavimus nonnulla alia ab illis fere nihil discrepantia. Primum. *Explicit breviarium secundum ordinem sancte Romane Ecclesie magna cum diligentia revisum et fidei studio emendatum.* Idque in alemonia regali civitate Nurembergk multum famosa impressum arte et impensis Anthonii Koberger præfatæ civitatis incolam. Anno incarnatæ deitatis elapso 1486, iv idus Decembris. Meum est. Secundum. *Et sic finitur breviarium secundum usum Romane curie arte et caractere honesti viri Jacobi de pforezen civis Basiliensis ductu vero fratris Nicolai vincentii ordinis minorum elaboratum.* Anno salutiferæ Incarnationis millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio. Ex bibliotheca S. Mariæ Halensi. Inde etiam tertium aliud breviarium fortasse antiquius. Sed desunt annus et nomen typographi. Paginæ numeris nondum notatæ. Denique etiam ad manus erat recens Minorum breviarium, quod amicissimus nobis Diedrichius, magister scholæ Latinæ in Orphanotropheo Halensi, nobis largitus est: *Breviarium Romano-Seraphicum, etc. Coloniae Agrippinæ 1734.*

6. Breviarium Ecclesiæ Salisburgensis, quod meum est. Hoc vehementer doleo in fronte et in calce esse mutilam atque deesse nomen typographi atque annum. Est sane splendide typis exscriptum. (Sl.)

7. Breviarium hoc juxta veras rubricas sacre Myndensis Ecclesiæ ordinatum sollerti lucubratione prævia opera ac vigilantî cura industriosi viri Georgii Stachs de Sulzspach, quod splendide exaratum anno nonagesimo supra millesimum quadringentesimum, decimo vero nono Calendarum Januarii explicit. Id mihi aliosque libros ex bibliotheca academiæ Gottingensis, cui summa cum humanitate et liberalitate præest Benekius, vir doct., Havemannus et Rankius, viri doct., quos summa colo observantia, miserunt benevole. (Md.)

8. Breviarium secundum rubricam ecclesie Havelbergensis diligenter recognitum. In calce: *Lipsie in officina Melchioris Lottheri longe quam ante accuratius et emendatius Anno a natali christiano millesimo quingentesimo decimo octavo.* Meum est. (Hv.)

9. Breviarium dicendarum Canonicarum horarum ad morem Severiani Collegii Erphordiensis. In calce: *Impressum et completum est præsens breviarium in nobili famosaque urbe Moguntina, hujus artis impressorie inventrice prima: per honestum virum Joannem Schoeffer civem Moguntinum. Anno domitice incarnationis millesimo quingentesimo decimo octavo, viii Idus Februarias.* Ipse librum possideo. (Ef.)

10. Meus est etiam libellus rarissimus in Gallia typis exscriptus: *Heures d'usage de Lengres au long sans rien requérir. Imprime a Troyes chez Jean le Coq* (sine anno et numeris foliorum), qui sub finem solemnes per totum annum hymnos continet. Placuit nobis librum litteris Lg. notare, cum illi hymni sine dubio in diocesi Lingonensi in usu fuerint. (Lg.)

11. Hymni Ecclesiæ excerpti e Breviariis Romano Sarisburiensi Eboracensi et aliunde Ozonii Z. H. Parker 1838. Hymni e brev. Romano correcti a nostro consilio alieni erant, exoptatissimi tamen erant qui ex brev. Sarisburiensi et Eboracensi desumpti sunt. Nam uti ex illo, cujus modo mentionem fecimus, libello cognosci poterat, qui apud Francogallos usitatissimi fuissent hymni, sic ex hoc qui apud Anglos. (Sb. Eb.)

Breviaria monastica.

12. Breviariorum quæ ordinis S. Francisci fuerunt multorum nobis patuit aditus. Antiquissimum est bibliothecæ Halensis S. Mariæ a nobis litteris Fr. notatum. In calce legitur: *Explicit breviarium secundum morem romane curie. Impressum Venetiis per Franciscum Renner de Hailbrun. Anno Domini 1481.* Alterum (Fr. 2) e mea est bibliotheca. Legitur in calce: *Explicit breviarium secundum ritum Romanum Venetiis impressum arte et impensis Andree de Toresanis de Asula 1495, die vero 14*

13. Ordinis Dominicanorum est Breviarium bibliothecæ Gottingensis vetustum, quod et Norimbergæ anno 1582 editum est (Pd.). Breviarium ejusdem ordinis recentius debemus bibliothecæ Orphanotrophei. Prodiit illud Parisiis a. 1643.

14. Bibl. S. Mariæ Halensis nobis suppeditavit vetustum ordinis S. Benedicti breviarium: *Finis pars hyemalis breviarii reverendorum patrum ordinis divi Benedicti de observantia per Germaniam unionis Bursfeldensis. Parrhisiis impressa per Desiderium maheu in vico sancti Jacobi commorantis sub intersignio sancti Nicolai prope templum sancti Benedicti. Sumptibus Godofridi Hectoris honesti bibliopole. Anno Dominice incarnationis 1518. De 15 mensis Januarii* (Bd.). Recens ejusdem ordinis Breviarium meum est. *Breviarium monastico.... Benedictinum quadripartitum. Typis principalis monasterii Etsidensis, anno 1743 seqq.*

15. Ex breviariis Eremitarum S. Augustini duo consulimus: unum ex bibl. S. Mariæ Halensi, sine anno et titulo, sed procul dubio pervetustum (Aug.), alterum ex nostra: *Breviarium secundum ritum sancte Romane Ecclesie summa cum diligentia emendatum et castigatum in quo etiam multa superaddita sunt quæ in consimilibus breviariis nunquam alias fuerunt impressa feliciter explicit. In alma Venetiæ urbe per Jacobum de Leuco accuratissime impressum. Anno salutifere Domini nostri Jesu Christi incarnationis quingentesimo supra millesimum nonis Octobris* (Aug. 2.).

16. Ex eadem bibl. S. Mariæ est pervetustum Carthusianorum Breviarium: *Breviarium sacre religionis Cartusie. Ab exemplari correctissimo impressum Salutis per magistrum Simonem bevelaqua Papiensem. Anno Domini 1006 die 22 Aprilis.* (Ct.)

17. Ex breviariis ordinis Cisterciensis antiquis, in quibus hymni more singulari et insolito dispositi

sunt, unum ex bibl. Gottingensi inspeximus: A *Brev. camerale ad usum Cisterciensis ordinis anno currente 1510 ab eodem monacho qui præcedentia ejusdem ordinis brev. correxerat diligenti cura castigatum et ad hanc satis amplam formam redactum, reverendissimi patris domini Cistercii obedientia punctis in eodem ordine fieri solitis utiliter comunitum incipit feliciter. — Venale reperitur Parisiis sub Leone Argenteo vici sancti Jacobi. (Ca.)*

III. SUBSIDIA LITTERARIA QUÆ HYMNOS COLLECTOS ET EXPLICATOS CONTINET.

1. Sub finem sæculi xv in Germania sæpius typis excusa est *Expositio hymnorum*. Varias hujus operis editiones novi hasce: *Expositio hymnorum cum notabili commento. Coloniae apud Henricum Quentell 1492. — Expositio, etc. Hagenoviae 1493. — Expositio Hymnorum tum notabili commento implicat historias cum optimis allegationibus sacre Scripture illorum sanctorum vel sanctarum de quibus tales himni decantantur. Coloniae 1494. — Expositio Hymnorum cum notabili commento. In calce: Basileæ impressus per michaellem Furter. Anno inc. Domin. 1504. — Exp. H. cum familiari commento jam dudum in lucem edito. In calce: Liber hymnorum cum textuali interpretatiuncula jamdudum laboriose congestus iterato replessus est in domo quondam Henrici Quentell Coloniae 1506 ad finem mensis Maii. Editio quam ego possideo omnibus est antiquior. Inscripta est *Expositio hymnorum perutilis omnibusque salubris: deest annuset nomentypographi, sed ex omnibus elucet in officina Quentelliana circa annum 1490 typis esse descriptam. In hac hymnorum collectione memorabile mihi visum est initium libri: • Liber iste dicitur liber hymnorum. Hymnus dicitur laus Dei cum cantico. Quatuor fuerunt principales auctores qui hymnos composuerunt, Gregorius, Prudentius, Ambrosius, Sedulius. Sed quidam vir prudens nomine Hilarius videns illos multos hymnos composuisse, dignum duxit placuitque quosdam in unum colligere compendiose, in unum componere brevem et utilem tractatum, in quo omnes hymni fuerunt. • In hoc exordio vestigia vetustatis singularis exstare mihi videbantur. Itaque vel maxime gavisus sum cum Gersdorffius vir doct. ea qua notus est liberalitate ex Bibl. Paulina Lipsiensi codicem 720 in quo etiam *Expositionem hymnorum* inesse audiveram, mihi mitteret. Mox enim intellexi hoc in codice exhiberi Hilarii nostri commentarium, quem certe tertio decimo sæculo compositum esse ex ætate codicis suspicari licet. Hilarius ille quando vixerit et quis fuerit et quæ operis ejus ratio sit, infra disputabimus. (Hil.)**

(1) Rarissimum librum ejusdem auctoris *De hymnorum et sequentiarum auctoribus generibusque carminum quæ in hymnis inveniuntur*, quem multum nos adjuturum esse speramus, vir præcl. Ullmannus ex bibliotheca Palatina nobis liberalissime misit.

(2) *Ein vielfach beim Unterricht eingeführtes Lehr-*

2. *Hymni de tempore et de sanctis in eam formam qua a suis autoribus scripti sunt denuo redacti et secundum legem carminis diligenter emendati atque interpretati. Anno Domini 1519. In calce libri legitur: Hymnis per anni circulum occurrentibus Latina cum enucleatione adjunctis difficilium clausularum significatis. Extrema apposita est manus. Argentoraco in Joannis Knoblauch calcographi edibus humano redemptionis, etc. Auctorem se appellat in proœmio Jacobus Wimphelingus Sletstatinus († 1528): verum quod sciam viri docti qui Wimphelingii libros enumerant hujus operis non injiciunt mentionem. Cæterum in hoc libro fere passim Hilarium sequitur [Wimpf. (1)].*

3. *Liber Hymnorum in metra noviter redactorum. Apologia et defensio poeticæ ac oratoricæ majestatis. Brevis expositio difficilium terminorum in hymnis ab aliis parum probe et erudite forsitan interpretatorum per Henricum Bebelium Justingensem edita poeticam et humaniores litteras publice profitentem in gymnasio Tubingensi. Adnotationes ejusdem in quasdam vocabulorum interpretationes Mammetracti (2). Thubingen 1501. Hunc librum Rambachius liberalissime mihi misit. (Beb.)*

4. *Hymni et Sequentiæ cum diligenti difficiliorum vocabulorum interpretatione omnibus et scholasticis et ecclesiasticis cognitu necessaria Hermanni Torrentini de omnibus puritatis lingue Latine studiosis quam optime meritis. In fine legitur: Impressum Coloniae per Martinum de werdena anno Domini 1518 in profesto Visitationis beate Marie virginis. Exstat hujus libri editio secunda. Hymni et Prosa ecclesiasticæ vulgo sequentiæ dictæ breviscula quidem sed maxime commoda Hermanni Torrentini explanatione illustrata. Qui piis et Christianis oblectantur canticis his se oblectent. Coloniae. Excudebat Petrus Horst 1536. Utramque editionem inspexi; sed cum ille vir doctus in secunda Clichtovæum plus minusve secutus sit, prior editio nobis longe pluris videtur æstimanda. Hanc mea bibliotheca suppeditavit. (Torr.)*

5. *De tempore et sanctis per totum annum hymnarius in metra ut ab Ambrosio, Sedulio, Prudentio ceterisque doctoribus hymni sunt compositi. Groningen phrisie jam noviter redactus incipit feliciter. In fine: Et sic est finis. Debeo Rambachio. (Gron.)*

6. Ex bibliotheca S. Mariæ Halensis suppeditatus est mihi liber, initio mutilus, qui psalmos et hymnos continet. In fine legitur: *Psalterium Davidis adjunctis hymnis felicem habet finem opera et impensis Melchior Lotters ducalis opidi Liptzensis concivis Anno Milesimo quingentesimo undecimo 18 die Aprilis. Hoc opus litteris (Lps.) notavimus.*

buch, eine Art Grammatik mit dem sonderbaren Titel Mammetrachus od. Mammotreptes war zu einem Ansehen und Einflusse gekommen, die unvergilgbar, schienen. Sie auszurotten, war Bebel mit aller Kraft bedacht. Ersch. Gruber Encyclopædie. s. v. Bebel.

7. Jodoci Clichtovæi operis copia doctrinæ utilissimi et primam et secundam editionem Ven. Rambachio, cujus insignem liberalitatem non possumus non prædicare, debemus. *Elucidatorium ecclesiasticum ad officium ecclesiæ pertinentia planius exponens et quatuor libros complectens.* — *Primus Hymnos de tempore et sanctis per totum annum.* — *Secundus nonnulla cantica ecclesiastica antiphonas et responsoria.* — *Tertius ea quæ ad Missæ pertinent officium, præsertim præfationes.* — *Quartus prosas quæ in sancti altaris sacrificio dicuntur continet.* Primum prodiit liber Parisiis 1515, deinde Basileæ 1517 et 1519. Opus Clichtovæi abbreviatum, sed in hymnis auctum prodiit Venetiis in vico S. Mariæ formosæ ad signum spei 1553. Cl., cum breviariis Italicis, Gallicis et Hungaricis usus sit, opus ejus summo loco est habendum. Multus quidem est in adnotationibus, sed non paucae earum utiles sunt. (Clicht.)

8. *Hymni ecclesiastici præsertim qui Ambrosiani dicuntur multis in locis recogniti et multorum hymnorum accessione locupletati. Cum Scholiis opportunis in locis adjectis et Hymnorum indice Georgii Cassandri. Beda de Metrorum generibus ex primo libro de re metrica. Coloniae anno 1536.* Iterum hymni excusi in operibus Cassandri quæ prodierunt Parisiis 1616. Hymnorum textum, ut ita dicam, optime recensuit multis breviariis imprimis Germanicis apte collatis. Notæ auctoris non magni æstimandæ sunt; nam fere omnes sunt dogmatici vel polemici generis. In Romana Ecclesia liber est vetitus. (Cass.)

9. Collectiones hymnorum quæ quidem circa Lutheri tempora a Lutheranis institutæ sunt, sed ad recensendum textum non multum valent cum permulta in iis mutata deprehenderim. Ad manum erant: *Psalmodia, etc., per Lucam Lossium Lunebergensem cum præfatione Phil. Melanthonis Witebergæ apud Hær. Georgii Rhau 1561 (Loss.). Cantica selecta veteris novique Testamenti cum hymnis et collectis seu orationibus purioribus quæ in orthodoxa atque catholica Ecclesia cantari solent. Addita dispositione et familiari expositione Christophori Corneri Lipsiæ cum privilegio 1568 (Corn.). Cantica ex sacris litteris in Ecclesia cantari solita cum hymnis et collectis, etc., recognita et aucta per D. Georg. Majorum anno 1570.* — *Witebergæ Laurentius Schwenck Eislefeldensis excudebat.* — *Psalterium Davidis, etc. cum lemmatibus ac notis Adami Siberi. Accesserunt Hymni festorum dierum insignium. Lipsiæ Johannes Rhamba excudebat anno 1577 (Sib.). Palma ex mea sententia tribuenda est Ludæci operi: Vesperale et Matutinale, etc. 1589 (Lud.), quod idem eis qui cultum Lutheranæ Ecclesiæ veteris cognoscere student maximæ utilitati erit.*

10. *Hymnorum Ecclesiasticorum ab Andrea Ellingero V. Cl. emendatorum libri III, etc. 1578 Francofurti ad Mænum. (Ell.)* Hæc collectio omnium quas vidi copiosissima, sed cum in duobus prioribus libris hymni propter metricas rationes prorsus mu-

tati sint, tertio tantum libro uti licuit; in reliquis duobus Ellingeri auctoritas ibi tantum me movit, ubi lineola adjecta notavit veterem et genuinam descriptionem exhiberi.

11. *Poetarum veterum ecclesiasticorum opera Christiana et operum reliquæ atque fragmenta. Thesaurus catholicæ et orthodoxæ Ecclesiæ et antiquitatis religiosæ ad utilitatem juventutis scholasticæ, collectus, emendatus, digestus et commentario quoque expositus diligentia et studio Georgii Fabricii chemnicensis. Basilicæ per Joannem Oporinum 1564. (Fabr.)*

12. Ven. Thiloni debeo: *Divorum patrum et doctorum Ecclesiæ qui oratione ligata scripserunt Paraphrases et Meditationes in Evangelia dominicalia (in altera parte in hist. evangelicas quæ festis Sanctorum publicis conventibus explicantur) e diversis ipsorum scriptis collectæ a M. Joach. Zehnero Ecclesiæ Schleusingensis pastore et superintendente. Lipsiæ 1602 sumptibus Thomæ Schureri.* Liber utilissimus, cujus auctorem in hymnis Ecclesiæ Christianæ veteris satis versatum esse non possumus quin fateamur, omninoque ex illo libro apparet illo quoque tempore apud Lutheranos studiosissimos fuisse hymnorum veterum amatores. (Zehn.)

13. *Josephi Mariæ Thomasii S. R. E. cardinalis opera omnia..... Tomus secundus continens Psalterium, juxta duplicem editionem ad mss. codices recensuit notisque auxit Ant. Franc. Vezzosi Cleric. Regularis Romæ 1747. (Hymni continentur p. 351-434.)* Hic liber in Germania satis rarus est, sed eo carere nullo pacto potest hymnorum sacrorum editor. Comparavit Thomasius codices Vaticanæ antiquissimos omninoque multos Italicos; quare si quis hymnos Ecclesiæ veteris usque ad seculum VIII investigare constituerit, ei ex illo libro tanquam fonte primario hauriendum erit. (Thom.)

14. *Anthologie christlicher Gesänge aus allen Jahrhunderten der Kirche. Nach der Zeitfolge geordnet und mit gesch. Bemerkungen begleitet von Aug. Jac. Rambach Prediger bei St. Jacob in Hamburg. Erster Band. Die vorzüglichsten griechischen, lateinischen und altdeutschen Kircsenlieder enthaltend. Altona u. Leipzig, Hammerich 1817.* Thesaurus noster ostendit quoties quantumque studia præclara Rambachii in usum nostrum converterimus. (Ramb.)

15. *Corolla Hymnorum sacrorum publicæ devotioni inservientium. Veteres electi, sed mendis quibus iteratis in editionibus scatebant delersi, Strophis adaucti. Novi assumpti, recentes primum inserti. Coloniae Agrippinæ 1806. Typis Hæreduti Schauberg.* Hic Walraffii liber, quem Ven. Augusti, morte ille litteris nuper ereptus, nobis donavit, plurimum prodest iis, qui in hymnis, quos post Lutheri ætatem protulit Ecclesia, cognoscendis studia posuerunt.

16. Liber Bjornii: *Hymni veterum poetarum Christianorum Ecclesiæ Latinæ selecti. Hafniæ 1818.* In paucis tantum nos adjuvit,

17. *Lateinische Anthologie aus den christlichen Dichtern des Mittelalters. Für Gymnasien und Lyceen herausgegeben und mit Anmerkungen begleitet von Joseph Kehrein, Lehrer am Gymnasium zu Mainz. Erster Theil. Die acht ersten christlichen Jahrhunderte. Frankfurt a. M. Sauerländer 1840.* Auctor hoc consilium sequitur ut alumnos gymnasiolorum catholicorum ad hymnorum sacrorum cognitionem adducat: quæ res si recte succederet, vehementer gauderemus. Adnotationes Kehreini ad discipulos pertinere vix est quod moneamus, quanquam passim etiam nobis nonnulla in usum nostrum convertere licuit. (Kehr.)

Jam enumeratis his subsidiis nostris, nostrum est animo grato eos viros commemorare qui consilio nostro fautores, laboribus adjuutores exstiterunt. In hoc numero primum locum obtinent Ven. Thilo, cujus mihi auctoritas cum aliis in rebus, tum hoc in opere plurimum valuit; Ven. Tholuckius, cujus multum intererat labores nostros prospere cedere; Hermannus Dryander, vir hymnorum Latinorum non minus quam Germanicorum peritus; F. A. Ecksteinus, collega litteratissimus, qui ea qua solet humanitate haud mediocriter me adjuvit. Denique non possum quin gratias agam duobus viris qui a

primis operis initiis per totum meum laborem consilio et opera mihi adfuerunt: Aug. Voigtio, muneris scholastici societate mihi junctissimo, et Chr. Diedrich, quem et curriculi scholastici societas et veteris amicitiae vinculum mecum intime conjunxit. Horum virorum opera atque industria in vitiis extirpandis et emendandis maxime adjutus sum, quanquam et me et illos emendatores nonnulla fugerint menda.

Faxit autem Dominus Ecclesiae Christianae O. M., cujus honorem omnes hymni celebrant, quem cantica prædicant et sequentiæ cum antiphonis laudibus certatim extollunt, ut hic etiam studiorum nostrorum fructus ad salutem Ecclesiae Christianae valeat. Offerimus opus nostrum tanquam donum omnibus quicumque nomen Christi sancte colunt; offerimus sanctissimo Redemptori pro unitate atque amabili Ecclesiae concordia sacrificium; neque aliud quid ex intimo animo præcamur, nisi ut ipsi quoque sentiamus illud quod de sanctissimo patriarcha scriptum legimus: *Respexit Dominus ad munerera ejus.*

Scribebam Halis in Pædagogio Regio
die 21 Mai 1841.

HYMNI S. AMBROSIO ATTRIBUTI.

<p>I. <i>Hymnus de Nativitate Domini.</i> A solis ortus cardine Et usque terræ limitem</p>	<p>Christum canamus principem, Natum Mariæ virginis. Gaudete quidquid gentium, Judæa, Roma et Græcia, Ægypte, Thrax, Persa, Scytha,</p>	<p>Rex unus omnes posside. Laudate vestrum principem 5 Omnes beati ac perdit, 10 Vivi, imbecilli ac mortuis Jam nemo post hæc mortuus.</p>
--	---	--

I. — Descripsi carmen ex hymnario Thomasi, quem id merito in Ambrosianorum catalogo recensuisse, suo loco evincam. Sane vero in ecclesiasticum usum receptum est tantum fragmentum hymni v. 13-24, *Fit porta Christi pervia* (solemnis purificationis Mariæ vel aliis S. Virginis festivitatibus cantatum), quod ut carmen integrum et ab Ambrosio profectum tuentur editores Maurini. — 1-4. Eadem fere verba repetuntur in Hymno Sedulii alphabetico: *A solis ortus cardine*, qui procul dubio poetam nostrum imitatus est. Quæ consuetudo paulatim serpere ac propagari cœpta est, cum hymnographi fetus suos fidelibus de meliore nota commendare studerent, antiquorum lumina et flores carminibus intexentes. Exemplo ut utar, in sexcentis hymnorum exordiis, eximium illud Fortunati, *Pange lingua gloriosi*, primi versus locum obtinet. 1. Ps. cxii, 3: *A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen*, etc. — 13-16. *Respexit poeta ad Ezech. xliv, 1-3: Dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit: non aperietur et vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea*, etc. — 14. Luc. i, 28: *Ave, gratia plena*. — 15. In hymno 4 inter quos damus sine tomi præcedentis dixit quoque vers. 10: *Claustra pudoris permanent*. — 18. In hymno supra cit. vers. 13: *Procedens de thalamo*. — 20. Ibid. vers. 15: *Gigas geminæ substantiæ*. — 21. *Fabr. honor et parentis*. — 24. II. E. Ct. *resolv.* — 25-28. Christum in S. Scri-

ptura cum lapide comparari satis notum. Eph. ii, 20; I Cor. iii, 11; I Petr. ii, 4. Item in ipso N. T. Isa. xxviii, 16, et Ps. cxvii, 22, typice ad Christum Redemptorem referuntur (Rom. ix, 33; Act. iv, 11; Matth. xxi, 42). Neque vero Patribus inter hos fines subsistere placuit. Gregorio I Reg. iv, 14; v, 12, Jesus sub lapidum figura latere visus est; præ cæteris gratus erat mysticis interpretibus locus Dan. ii, 34, a poeta nostro in usum suum conversus: *Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus*. Non dubitant, quin a propheta partus intemeratæ virginis significatus sit, quam sæpius montem in V. T. appellari affirmant. Ad eum eundem Gregorium ad verba I Reg. i, 1, *fuit vir de monte Ephraim*: «Potest hujus montis nomine B. semper virgo Maria D. genitrix designari: mons quippe fuit, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate transcendit. An non mons sublimis M. quæ, ut ad conceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra omnes angelorum choros usque ad solium Deitatis erexit. Hinc enim montis præcellentissimam dignitatem Isaias vaticinans ait: *Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium*. — 33-36. Is. xlv, 8: *Rorate cæli desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra et germinet Salvatorem*. — 12, 43. Cf. hymn. sup. cit. vers. 1: *Veni redemptor gentium*. — 44. *Sedul. ut carne carnem liberans ne perderet quos condidit*. — 45-48. Divinæ incarnationis admiratione, ut ita